

Chanukah: The Holiday of the Home

I. Chanukah and Shabbos

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף כג עמוד ב
אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו.
2. ספר יראים סימן תכט (R. Eliezer of Metz, France 1100's)
נר שבת ונר חנוכה. נר חנוכה אף על פי שהיא מצוה מדרבנן ומצות דרבנן שאין לה אבות לא באנו למצוה כללנוה עם נר שבת אגב שיטפא ויען אין לה אב לא כתבנו פירושה
3. ראבי"ה חלק א - מסכת שבת סימן קצט (R. Eliezer b. R. Yoel Ha-levi, Germany 1100's)
[וכי] היכי ד[ד]קיימא לן לענין נר חנוכה הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, ודייק תלמודא מדמברכינן להדליק נר של חנוכה, ומסקינן השתא דאמרת הדלקה עושה <מצוה> הדלקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום, הכי נמי לענין שבת אם הדלקה חרש שוטה וקטן וקטנה חסר מצוה.
וקרוב הדבר בעיני דאכסנאי משתתף בפריטי לנר של שבת כמו לנר של חנוכה אם לא מדליקין] עליו בגו ביתיה, אם מו[ס]ר לו בעל [הבית] ביתו בחנם.
4. שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעא סעיף א
צריך ליהדר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק.
5. ביאור הלכה סימן רסג
על הפתחים - ועיין בסימן תרע"א דמוכר כסותו וה"ה הכא (מצות נרות שבת) [פמ"ג]:

II. Chanukah and Mezuzah

6. תלמוד בבלי מסכת שבת דף כב עמוד א
אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח והיא מנח ליה רב אחא בריה דרבא אמר מימין רב שמואל מדפתי אמר משמאל והילכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין
7. ספר המנהיג הלכות חנוכה (R. Avraham b. R. Natan, Provance 1100's)
ויראה לי דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר שלחננוכה כ"א בבית שאדם דר בו מדאמ' כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובית הכנסת פטור ממזוזה, כדאמ' בפ"ק דיומ' [י"א ע"ב], אלא אם כן יש שם בית דירה (לדור) [לחזן] (ב)בית הכנסת, אלא נהגו כך על זה שהנס בא במקדש בית עולמי' ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס לפי שכולם מתקבצים שם.
8. רבינו ירוחם - תולדות אדם וחוה נתיב ט חלק א (Rabbeinu Yerucham, Provance 1200's)
ויש שנוהגין להדליקה מבפנים לפתח הסמוך לחצר משום דשכיחי גוים וגנבי' ועוד שאין רגילין לקבוע מזוזה לפתח הפתוח לרשות הרבים משום גוים שיטלו אותה ויש מזוזה לפתח הפתוח לחצר ויהיה מזוזה לימין ונר חנוכה בשמאל

III. "נר איש וביתו"

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף כא עמוד ב
תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך.
10. רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה א
כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד.

11. שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעו סעיף ד
אחר שהדליק, אומר: הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הניסים ועל הנפלאות וכו'.
12. משנה ברורה סימן תרעו ס"ק ח
אחר שהדליק וכו' - אחר שהדליק נר הראשון שהוא העיקר אומר הנרות הללו ויגמור ההדלקות בעוד שאומר הנרות וכו'... עכ"ל רש"ל ומ"מ מי שנוהג לומר הנרות הללו לאחר שהדליק הכל נמי שפיר דמי [פמ"ג]:
13. שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעד סעיף א
הגה: ונהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר, דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד והשאר אינו למצוה כ"כ ולכן אין להדליק זה מזה (הג"מ ומרדכי)
14. שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא תניינא סימן יג
על דבר שאלתו במי שהדליק נר חנוכה בליל ח' ושכח לברך על הדלקתה ורק קודם שהדליק כולן, נזכר דעדיין לא בירך אם יש לו לברך או לא:
אבל לענין מספר הנרות, מיד שהדליק נר אחד יצא ידי המצוה, וההוספה רק מכלל מהדרין י"ל דלא שייך לברך עליו:
15. פני יהושע מסכת שבת דף כא עמוד ב (R. Yehoshua Falk, Poland 1700's)
בגמרא תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו. נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד דקיימא לן נמי [קדושין מ"א ע"א] מצוה בו יותר מבשלוחו אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית ועדיין צ"ע:
16. שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן נח
ג) והנה אף שנתבאר לעיל שמצות נר חנוכה עשאה כחובת הבית מ"מ יש בה גם חובת גברא, ואינו דומה למזוזה שלאחר שקבעו בבית את המזוזה ממילא נפטרים לגמרי כל דיירי הבית, ואף אם קבעה אדם שאינו מבני הבית ושלא בשליחות בעה"ב יצאו בני הבית ידי חובתן והבית נפטר מחובת המזוזה, ואילו בנר חנוכה שהדליקו אחד שלא מבני הבית שלא בשליחות בעה"ב פשיטא דלא עשה כלום ולא יצאו, וזהו משום דחכמים הטילו המצוה גם כחובת גברא על האדם שזה מוטל אקרקפתא דגברא.
17. אגרות הגרי"ד הלכות חנוכה פרק ד הלכה ט - הלכה יא אות א
אתמול ראיתי אצל אחד את ספר טורי אבן שהשתמש בו הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל והגיה עליו בכתב ידו. בין הגהותיו ראיתי את קושייתו להראשונים (הבה"ג, הובא בתוס' מגילה דף ד' ד"ה נשים) דסברי דאין אשה מוציאה את האיש באותן מצות דרבנן שהנשים חייבות בהן מפני שאף הן היו באותו הנס, אמאי גבי נר חנוכה באכסנאי אם אשתו מדלקת עליו אינו צריך להדליק (שבת דף כ"ג), והלא נשים חייבות בנר חנוכה רק מטעמא דאף הן היו באותו הנס (שבת שם), ואיך יוצא הבעל ידי חובתו על ידה.
ולא הבנתי קושיא זו, וכי מה שייך דין של אחד מוציא את חברו מדין של שומע כעונה לנר חנוכה, דבקיום הדלקה של נר חנוכה דין שומע כעונה אינו מענינו כלל, וכל יסוד הדין דמי שמדליקים עליו בתוך ביתו דיצא ידי חובתו, הוא דין מיוחד גבי נר חנוכה, מדין שמצות חנוכה היא נר איש וביתו, דאם בתוך ביתו מתקיים קיום הדלקה, הרי הדלקה זו פוטרת את כל בני הבית ואינם צריכים להדליק, אבל המדליק אינו מוציא את האחרים ידי חובתם אלא דנפטרים הם ממילא, דיסוד דין נ"ח הוא דיתקיים קיום הדלקה בתוך ביתו.
18. שו"ת חכם צבי (תוספות חדשים) סימן יג (R. Tzvi Hirsch b. Yaakov Ashkenazi, Moravia, 1600's)
שאלת לפרש לך מה בין חנוכה שפסק דקטן שהגיע לחינוך מוציא את הגדול לפורים שפסק הוא ז"ל ככל שאר הפוסקים וכת"ק דר"י (ר' יהודה) שאף שהגיע לחינוך אינו מוציא את הרבים י"ח
תשובה ס"ל (סבירא ליה) דבחנוכה כיון דלאו אקרקפתא דגברא מוטל חיוב ההדלקה אלא א' מכל בני הבית מדליק בפתח החצר ושוב אין שום חיוב על שום א' מכל בה"ב אף על פי שלא שמעו הברכה ולא ראו ההדלקה... אמטו להכי סגי בקטן שהגיע לחינוך המדליק בפתח החצר אבל בקריאת המגילה המוטל על כל אחד ואחד לקרות או לשמוע המגילה אין קטן אף שהגיע לחינוך מוציא את הרבים וחילוק זה מתקבל על הדעת נ"ל (דר"מ שאלה ה')

IV. Practical Ramifications

19. תוספות מסכת סוכה דף מו עמוד א

הרואה נר של חנוכה צריך לברך - בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה וטעם ראשון ניחא דלא תיקשי ליה מזוזה ועוד יש לפרש דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך.

20. שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן כט

בני אדם היוצאים לטיול בימי חנוכה ולנים באהל או על פני השדה אי חייבים בהדלקת נר חנוכה.
(ז) ולזאת בהכרעת ההלכה בזה נלענ"ד שחייבים להדליק נ"ח כשישנים בחוץ על פני השדה, ועל אחת כמה כשישנים באהל, בלא קירוי שחייבים להדליק אפילו בהיקף מחיצות בלא קירוי [או בחפירות] ולהשים הנרות בעשיית שלא ינשב הרוח ויכבה...וממילא גם לברך, וזה עדיף גם מלהסתמך על מה שמדליקים בבית (למי שיש לו), כי זהו גדר עיקר המצוה ופרסומה, לראות נר חנוכה דולקת, וכדברי הערוך השלחן שמצאנו סמוכים לו בדברי הארזות חיים להר"א מלוניל ז"ל והנלענ"ד כתבתי.

21. שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קמו (R. Shalom Mordechai, 1800's Poland)

לתשו' מכתבו מיום ב' דחנוכה אם מותר להדליק נ"ח על הבאהן /הרכבת/ לא מצאתי הדבר מבואר אבל הלא מי ששילם בעד כל הלילה הוא כשכר לו בית דירה לאכול ולישן שם וחייב בנ"ח ומ"ש רש"י ביושב בספינה י"ל שהיו אז ספינות פתוחות בלא קירוי והרוח מנשב ולא הי' בגדר בית כלל.

22. הליכות שלמה הלכות חנוכה עמ' רנט

שרמן שליט"א, בהתייעצות עם רבנו על כל הפרטים (שבו): א. חיילים החונים על פני השדה ואוכלים וישנים תחת כפת השמים, בין אם הם בשטח פתוח לגמרי או בתעלות פתוחות או בשוחות שאינן מקורות מלמעלה, אינם חייבים להדליק נר חנוכה במקום המצאם. והגרש"ז אוירבך הורה שידליקו בלי ברכה [- ונראה דקאי רק על תעלות ושוחות]. ב. שוחה עמוקה מטר לפחות, ומכוסה מלמעלה,

הליכות שלמה <מועדי השנה> תשרי-אדר / אוירבאך, שלמה זלמן בן חיים יהודה ליב / עמוד 270
הודפס מאתר אוצר החכמה

23. משנה ברורה סימן תרעא ס"ק מה

(מה) וצריך לחזור ולהדליק - ואפילו הש"ץ שבירך בביהכ"נ צריך לחזור ולהדליק בביתו דיש חיוב על כל אחד להדליק בביתו ומ"מ לא יחזור לומר בביתו ברכת שהחיינו אם לא שמדליק להוציא אשתו וב"ב:

V. The Essence of Chanukah

24. משנה ברורה סימן תרע

(ו) שלא קבעום למשתה ושמחה - אלא להלל ולהודות. ונראה הטעם דלא קבעו כאן לשמחה כמו בפורים כי בפורים היה הגזירה להשמיד ולהרוג את הגופות שהוא בטול משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם לכך כשהצילים הקדוש ברוך הוא ממנו קבעו להללו ולשבחו ית' ג"כ ע"י משתה ושמחה משא"כ במעשה דאנטיוכוס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק צרות ושמדות כדי להמיר דתם [כמו שאנו אומרים להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חוקי רצונך] ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס וחזרין לאמונתם ח"ו לא היו מבקשים יותר אלא שהגביר הקדוש ברוך הוא יד ישראל ונצחום לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות לבד כלומר כיון שהם רצו למנוע אותנו מזה לכפור בדתו ח"ו ובעזרתו ית' לא הפיקו זממם וגברו ידינו לכך אנו מודים ומשבחים לו על שהיה לנו לאלהים ולא עצבנו מעבודתו [לבוש]: